

Lausunto Eduskunnan tarkastusvaliokunnalle 27.2.2025

Markku Jokisipilä

professori, eduskuntatutkimuksen keskuksen johtaja, Turun yliopisto

Hallituksen esitys HE 190/2024 vp

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi ehdokkaan vaalirahoituksesta annetun lain, puoluelain, vaalilain sekä kansalaisaloitelain 10 §:n muuttamisesta

Laki vaalirahoituksesta ja puoluelaki

Lakimuutoksilla pyritään selkeyttämään nykysääntelyä sekä lisäämään vaali- ja puoluerahoituksen avoimuutta ja läpinäkyvyyttä. Varsinkin jälkimmäinen tavoite on tärkeä, koska mitkä tahansa vaalirahoituksen avoimuuteen sekä sitä koskevien ilmoitusten todenmukaisuuteen kohdistuvat epäilyt ovat omiaan heikentämään luottamusta vaalien rehellisyyteen. Koska äänestäminen tasaisin väliajoin järjestettävissä vaaleissa on demokraattisessa yhteiskunnassa tärkein poliittisen osallistumisen muoto ja keskeisin julkisen vallankäytön tilivelvollisuuden toteutumisen paikka, niissä noudatettava mahdollisimman suuri avoimuus ja läpinäkyvyys ovat elintärkeitä poliittisen järjestelmämme kansalaisten parissa nauttiman luottamuksen ja legitimitetin takeita.

Hallituksen esitys vaalikampanjalle vähintään 1500 euron (kuntavaaleissa 800 euron) lainan antaneiden nimen julkistamisesta on kannatettava. Ilmoitettavan lainan suuruusraja on perusteltu, koska se on samansuuruinen kuin nykyisen vaalirahoituslain mukainen vaalituen ilmoittamisen raja. Vaalikampanjalle annettujen lainojen jääminen ilmoitusvelvollisuuden ulkopuolelle on luonut mahdollisuuden tosiasiallisen tuen naamioimiseen lainaksi ja sitä kautta vaalirahoituksen alkuperän piilottamisen.

Laina voidaan antaa anteeksi vaalikauden päättymisen jälkeen, jolloin se muuttuu lainasta tueksi, mutta ilmoitusvelvollisuutta ei enää ole. Tällöin äänestäjillä ei ole ollut lainkaan mahdollisuutta arvioida riskiä sidonnaisuuksien synnystä tuensaajan ja lainanantajan, tosiasiallisen tukijan, välille toisin kuin jos summa olisi ilmoitettu tukena. Koska jatkossakin on mahdollista, että laina myöhemmän anteeksiantamisen myötä muuttuu vaalitueksi, on perusteltua, että vaalikampanjalle annettua lainaa kohdellaan ilmoitusvelvollisuuden osalta samalla tavalla kuin tukea.

Myös hallituksen esitys kampanjan kulut ylittävän rahoituksen ilmoitusvelvollisuudesta lisää vaalirahoituksen avoimuutta. Vaalirahoitusilmoitusta tehtäessä ei välttämättä vielä ole tiedossa, tarvitaanko kaikki saatu tuki kampanjan kulujen peittämiseen. Rahoitus on kuitenkin vaalitueksi annettu ja sellaisena vastaanotettu, joten mahdollisten sidonnaisuuksien syntymisen arvioinnin näkökulmasta on epäolennaista, käytetäänkö sitä lopulta vai ei. Ylijäävän rahoituksen jääminen ilmoitusvelvollisuuden ulkopuolelle mahdollistaa myös saatujen tukien tarkoitushakuisen ryhmittelyn yhtäältä kampanjan kuluihin käytettyyn ja siten ilmoitusvelvollisuuden piirissä olevaan ja toisaalta ylijääneisiin tukiin, joita ei ole tarvinnut ilmoittaa.

Esitystä puoluelain muuttamisesta niin, että luottamushenkilömaksuja eli ns. puolueveroa ei jatkossa pidettäisi puolueelle annettuna tukena, voidaan pitää perusteltuna, koska nämä maksut ovat puolueissa vakiintunut ja yleisesti tiedossa oleva käytäntö ja koska ne henkilöverotuksessaakin hyväksytään vähennyskelpoisina tulon hankkimisesta johtuvina menoina. Hallituksen esityksen perusteluissa mainittua vaali- ja puoluerahoituksen avoimuuden ja läpinäkyvyyden lisäämisen tavoitetta muutos ei edistä, koska se siirtää osan puolueen tuloista valtiontalouden tarkastusvirastolle tehtävän ajantasaisen ilmoituksen ilmoitusvelvollisuuden ulkopuolelle.

Lainojen ottaminen puoluelain 8 c §:n mukaisen ilmoitusvelvollisuuden piiriin on avoimuuden ja läpinäkyvyyden näkökulmasta perusteltavissa pitkälti samoilla argumenteilla vaalirahoituslakiin esitetty muutos ehdokkaan lainojen ja niiden antajan ilmoitusvelvollisuudesta. Myös puoluerahoituksessa lainat mahdollistavat merkittävien rahoittajien piilottamisen julkisuudelta

Vaalilaki

Hallituksen esityksessä eduskuntavaalien ehdokasasetteluun liittyvä pakollinen jäsenäänestys poistettaisiin vaalilaista. Mietintönsä helmikuussa 2022 antaneen parlamentaarisen vaalityöryhmän keskusteluissa esiin nousi ”tarve joustavoittaa jäsenäänestystä koskevia sääntöjä ja antaa puolueiden säännöille puolueen ehdokkaiden asettamisessa nykyistä suurempi painoarvo”. Jo nykyinen vaalilaki (113 §) antaa mahdollisuuden toteuttaa jäsenäänestys puolueen sääntöjen jäsenäänestystä ja ehdokasasettelua koskevien määräysten mukaisesti.

Muutoksen konkreettisia vaikutuksia on etukäteen hankala arvioida, koska ne jäisivät pitkälti riippumaan siitä, miten puolueet lakimuutoksen jälkeen sääntöjään muuttaisivat ehdokkaiden asettamista koskevien määräysten osalta. Hallituksen esityksen perusteluissa viitataan vain lyhyesti ”erilaisten demokraattisten päätöksentekotapojen nykyistä monipuolisempaan mahdollistamiseen” ja ”sääntelyn väljentämiseen edustuksellisuuden suuntaan”.

Olennaisinta asiassa on se, että mahdolliset uudet ehdokkaiden asettamisen tavat noudattavat kansanvaltaisia periaatteita sillä tavoin kuin puoluelain 2 § 1 momentissa säädetään. Tämän arviointi on oikeusministeriön vastuulla ja voi tapahtua aikaisintaan siinä vaiheessa, kun puolueen säännöt käydään läpi rekisteröinnin tai sääntömuutoksen hyväksymisen yhteydessä.

Kansalaisaloitelaki

Hallituksen esityksen eurooppalaisen kansalaisaloitteen Suomen kansalaisten antamien tuenilmausten allekirjoittamisen alaikärajan laskemisesta nykyisestä 18 vuodesta 16 vuoteen voidaan nähdä lisäävän nuorten poliittisia vaikutusmahdollisuuksia. Toteutuessaan muutos kuitenkin synnyttäisi tilanteen, jossa Suomen kansalaisaloiteilla oikeus kannatusilmoituksen allekirjoittamiseen edellyttää äänioikeutta eli vähintään 18 vuoden ikää, kun taas eurooppalaisessa kansalaisaloitteessa tukensa voisivat ilmaista myös 16-17 -vuotiaat, joilla ei kuitenkaan ole äänioikeutta Euroopan parlamentin vaaleissa. Virossa, jossa eurooppalaisen kansalaisaloitteen tuenilmausten allekirjoittamisen alaikäraja on 16 vuotta, myös kansallisen kansalaisaloitteen ikäraja on 16 vuotta. Myös kunnallisvaaleissa äänioikeuden alaikäraja Virossa on 16 vuotta. Täten sille on selkeä perustelunsa, vaikka Euroopan parlamenttivaaleissa Viron äänestysikäraja on 18.

Asiaa käsitelleessä parlamentarisessa vaalityöryhmässä useampi puoluesihteerit ilmoitti puolueensa tavoitteena olevan äänestysikärajan laskeminen 16 vuoteen. Katson, että eurooppalaisen kansalaisaloitteen kannatusilmoitusten alaikärajan laskeminen olisi perustellumpaa, mikäli vastaava muutos oltaisiin tekemässä myös kansalliseen kansalaisaloitelakiimme tai jos äänestysikärajamme oltaisiin laskemassa 16 vuoteen. Jälkimmäinen muutos edellyttäisi tietysti tähänastista huomattavasti laajempaa yhteiskunnallista keskustelua ja perinpohjaista harkintaa.